

ALICJA STĘPIEŃ-KUCZYŃSKA

MICHAŁ SŁOWIKOWSKI ▶

Europejski wymiar rosyjskiej debaty modernizacyjnej

Współcześnie, jak zauważa Wolfgang Zapf, nauki społeczne akceptują fakt, iż termin *modernizacja* może mieć wielorakie znaczenie. *Modernizacja* jest rozumiana między innymi jako 1. historyczny proces industrializacji i rewolucji politycznych końca XVIII w., w wyniku którego w Europie Zachodniej i Ameryce Północnej powstała niewielka grupa nowoczesnych społeczeństw; 2. szereg przypadków mniej lub bardziej udanych prób „dogonienia” przez państwa biedne i nierozwinięte państw zamożnych i będących liderami rozwoju; 3. wysiłki podejmowane przez społeczeństwa nowoczesne w celu poradzenia sobie – za pośrednictwem innowacji i reform – z narosłymi problemami natury wewnętrznej, a w jeszcze większym stopniu z wyzwaniami, jakie rodzi zmieniające się gwałtownie środowisko międzynarodowe¹.

Z punktu widzenia rządzących Rosją, modernizacja jest przede wszystkim wyzwaniem naukowo-technologicznym i ekonomicznym. Celem jej realizacji jest zniwelowanie przepaści w rozwoju dzielącym Rosję od wiodących państw świata i uczynienie rosyjskiej gospodarki konkurencyjną i efektywną. Realizacja wspomnianych celów pozwoli w konsekwencji tak-

¹ W. Zapf, *Modernization Theory – and the Non-Western World*, Wissenschaftszentrum Berlin für Sozialforschung (WZB), Juni 2004, <http://bibliothek.wzb.eu/pdf/2004/p04-003.pdf>.

że na podniesienie poziomu jakości życia rosyjskich obywateli, a samej Rosji nadać godne miejsce w systemie stosunków międzynarodowych.

W rosyjskich realiach termin *modernizacja* jest silnie upolityczniony; dla przykładu – opozycja anty-systemowa odmawia szans jej powodzenia przy obecnym układzie władzy i przy pomocy obecnych elit rządzących. Nie budzi więc zdziwienia konstatacja, że termin ten interpretowany jest często – jak zauważają autorzy opracowania Rosyjskiej Akademii Nauk pt. *Czy Rosjanie są gotowi na modernizację?* – odmiennie w zależności od preferencji i zadań politycznych, jakie stawiają sobie uczestnicy dyskusji na temat modernizacji².

Samo pojawienie się motywu modernizacji Rosji w wypowiedziach rosyjskich urzędników państwowych najwyższego szczebla traktuje się jako „ucieczkę do przodu” i próbę legitymizacji rządów tandemu Miedwiediew–Putin. Kryzys gospodarczy zachwiać miał bowiem społeczną wiarą w to, że pod rządami Putina Rosja rzeczywiście obrała właściwy kurs, który prędzej czy później doprowadzi do trwałej gospodarczej prosperity i umocnienia znaczącej roli Rosji na arenie międzynarodowej; w związku z tym należy zaproponować społeczeństwu obietnicę wyjścia z kryzysowej sytuacji (i scenariusz jej realizacji). Z drugiej zaś strony hasło modernizacji Rosji postrzegane jest jako element walki pomiędzy klanami kremlowskimi w przededniu wyborów prezydenckich w roku 2012 o „rząd dusz” i zajęcie dominującej pozycji w procesie kształtowania przyszłości Rosji³.

Mówiąc o sprzecznościach w interpretacji pojęcia *modernizacja*, jej celów i sposobów ich osiągnięcia, należy odnotować, że między przedstawicielami środowisk opiniotwórczych, nie związanych z Kremlenem, a samym Kremlenem nie ma co do nich zgody. O ile jeszcze podobna okoliczność nie wzbudza zastrzeżeń, bowiem przedstawiciele środowisk opiniotwórczych

² *Готово ли российское общество к модернизации, Аналитический доклад*, Москва – 2010, Подготовлен в сотрудничестве с Представительством Фонда имени Фридриха Эберта в Российской Федерации, Российская Академия Наук Институт Социологии, s. 170.

³ Konflikt pomiędzy „partią stabilności” – Ministerstwo Finansów i „partią wzrostu” – Ministerstwo Rozwoju Gospodarczego jest widmowym przykładem tego, że w łonie obozu władzy ścierają się różne poglądy na temat rozwoju Rosji. Т. Становая, *Инновационный сценарий: «без права на жизнь»?*, „Politcom.ru”, 18.02.2011, <http://politcom.ru/11468.html> (dostęp 07.04.2011).

nie związanych z Kremlem mają generalnie krytyczny stosunek wobec jego pomysłów na zarządzanie państwem, to tego samego nie da się powiedzieć o różnicach w odniesieniu do celów i narzędzi modernizacji pomiędzy przedstawicielami wspomnianych pozakremlowskich ośrodków opiniotwórczych. Różnią się między sobą m.in. w odniesieniu do kwestii zasadności podejmowania wyzwania modernizacji politycznej równoległe z technologiczno-gospodarczą, czy też w odniesieniu do oceny konsekwencji powstrzymania się i/lub odkładania decyzji o podjęciu modernizacji gospodarczej, tj. uniezależnienia budżetu państwa od dochodów ze sprzedaży surowców naturalnych⁴.

Należy przyjąć założenie, że mamy do czynienia w Rosji z co najmniej trzema poziomami interpretacji terminu *modernizacja* (lub też form jego funkcjonowania w dyskursie publicznym). Pierwszy poziom to modernizacja naukowo-technologiczna przedsięwzięcia i instytucji, oznaczająca wprowadzenie nowych technologii, rozwiązań i osiągnięć naukowo-technologicznych, technologii informacyjnych; drugi poziom interpretacji to modernizacja społeczna i społeczno-kulturowa, jej osiągnięcie wymaga istotnych zmian w sferze stosunków społecznych, reformy systemu edukacji, polityki demograficznej, rozwoju prywatnej przedsiębiorczości i określenia racjonalnej roli państwa w regulowaniu gospodarki, wzmocnienie konkurencyjności we wszystkich sferach aktywności społeczno-gospodarczej i politycznej, zreformowania całej sfery społecznej i większej części instytucji społecznych; trzeci poziom to modernizacja systemu politycznego państwa; rozpatrywana dwojako, po pierwsze w kategoriach jego liberalizacji i demokratyzacji w interpretacji jednej części społeczeństwa lub w charakterze stworzenia reżimu mobilizacyjnego (autorytarnego) w interpretacji drugiej części społeczeństwa⁵.

Na marginesie tych trzech głównych wątków interpretacyjnych – i niejako w charakterze ich dopełnienia – pojawia się problem miejsca i roli zasobów zewnętrznych mogących być potencjalnie użytecznych z punktu widzenia zadania realizacji w Rosji modernizacji naukowo-technologicznej, społecznej i politycznej. Ze szczególną mocą w dyskusjach na temat

⁴ А. Рубцов, *Модернизация: Отнестись к словам всерьез*, „Ведомости”, 03.09.2010.

⁵ *Готово ли российское общество к модернизации...*, s. 171 i nast.

modernizacji i jej wymiaru zewnętrznego pojawia się kwestia Europy i jej zasobów.

Koncepcja modernizacji Rosji Dmitrija Miedwediewa

Plany modernizacyjne prezydenta Rosji – Dmitrija Miedwediewa uznano za kluczową przesłankę podjęcia przez Unię Europejską działań na rzecz ustanowienia w relacjach z Rosją partnerstwa modernizacyjnego. Promodernizacyjne treści zawarte w artykule autorstwa Miedwediewa *Naprzód Rosjo!* z września 2009 r.⁶, w posłaniu do obu izb Zgromadzenia Federalnego z listopada 2009 r.⁷ i w wystąpieniu na forum Rady Państwa w styczniu 2010 r.⁸, mogły wywrzeć silne wrażenie na europejskim odbiorcy.

Przyczyny takiego stanu rzeczy można upatrywać w nazwaniu po imieniu problemów trapiących rosyjskie państwo i wskazanie ich źródeł, a także ze względu na fakt podkreślenia przez Miedwediewa roli, jaką w tym ambitnym projekcie modernizacji przypisywano Europie, a szerzej także całemu Zachodowi⁹.

Miedwediew wspominał w *Naprzód Rosjo!* o: upokarzającym uzależnieniu finansów państwa od eksportu surowców naturalnych, oderwaniu rosyjskiej gospodarki od potrzeb i oczekiwań społecznych, niskiej konkurencyjności rosyjskich produktów gotowych na rynkach światowych, kompromitująco niskim poziomie efektywności energetycznej, produktywności i innowacyjności rosyjskich przedsiębiorstw, nieadekwatnej do

⁶ *Dmitry Medvedev's Article, Go Russia!*, <http://eng.kremlin.ru/transcripts/298> (dostęp 13.04.2011).

⁷ *Presidential Address to the Federal Assembly of the Russian Federation, November 12, 2009, The Kremlin, Moscow.*

⁸ *Speech at State Council Meeting on Developing Russia's Political System*, <http://eng.news.kremlin.ru/transcripts/120> (dostęp 11.04.2011).

⁹ Kiedy więc po raz pierwszy idea *Partnerstwa dla Modernizacji* pojawiła się w dialogu unijno-rosyjskim w listopadzie 2009 r. (podczas rozmów toczonych w czasie sztokholmskiego szczytu Unia Europejska – Rosja przez przewodniczącego Komisji Europejskiej Jose Manuel Barroso i rosyjskiego prezydenta Dmitrija Miedwediewa), przyjęto, że unijno-rosyjskie partnerstwo modernizacyjne stanie się próbą przewyciężenia, przy wsparciu ze strony Europy, gospodarczo-technologicznego zapóźnienia Rosji. В. Соловьев, *Законность, вперед!*, Эксперты еврокомиссии написали свой план модернизации России по сценарию Дмитрия Медведева, „КоммерсантЪ”, 11.02.2010, nr 24 (4324).

oczekiwań i potencjału Rosji roli, jaką odgrywa ona w globalnych procesach gospodarczych, dalekim od ideału stanie rosyjskiej demokracji (przez co rozumiał on słabość społeczeństwa obywatelskiego, a także niski stopień samoorganizacji społecznej i samorządowej w Rosji), katastrofie demograficznej wciąż zagrażającej rosyjskiemu społeczeństwu, a będącej skutkiem alkoholizmu, wypadków drogowych, niskiej jakości opieki medycznej i problemów środowiskowych, niepokojach na Północnym Kaukazie i zagrożeniu ze strony terroryzmu¹⁰.

Miedwiediew dał do zrozumienia, że choć Rosja nie jest już państwem upadającym, jakim była jeszcze u progu XXI wieku, a wszystkie jej systemy społeczne funkcjonują prawidłowo, to przy niewydolnej gospodarce, *semi*-radzieckim systemie socjalnym, kruchej demokracji, negatywnych zjawiskach demograficznych i Północnym Kaukazie pogrążonym w chaosie generowanym przez napięcia etno-polityczne, rządzący nią są zdolni zaledwie petryfikować istniejący model funkcjonowania państwa. Bez technologicznego przełomu, modernizacji systemu politycznego, wzmocnienia systemu sądowiczego i ograniczenia korupcji, Rosja nie dokona cywilizacyjnego skoku i nie będzie w stanie zająć należnego jej miejsca w systemie stosunków międzynarodowych¹¹.

Spśród kluczowych kwestii, które miałyby przyczynić się do modernizacji Rosji Miedwiediew na pierwszy plan wysunął problem gospodarczej modernizacji państwa, obejmującej pięć kluczowych wektorów: 1. przełom w dziedzinie efektywności produkcji, transportu i zużycia energii; 2. nadanie nowej jakości rodzimej technologii rozszczepiania atomu; 3. przełom w dziedzinie technologii informacyjnych – Rosja dzięki swym specjalistom z branży IT ma uczestniczyć w rozwoju globalnych sieci informacyjnych; 4. rozwój przemysłu kosmicznego; 5. zajęcie przez Rosję dominującej pozycji na międzynarodowym rynku sprzętu medycznego i leków, ze szczególnym uwzględnieniem tych służących zwalczaniu chorób układu wiencowego, nowotworom i schorzeniom neurologicznym¹².

Uwagę europejskich obserwatorów rosyjskiej polityki zwróciły na pewno te fragmenty *Naprzód Rosjo!* Miedwiediewa, w których pisał on o ko-

¹⁰ *Dmitry Medvedev's Article*, op.cit.

¹¹ *Ibidem*.

¹² *Ibidem*.

nieczności odwołania się do współpracy z Zachodem w dziele modernizacji Rosji: „Modernizacja rosyjskiej demokracji i ustanowienie nowego modelu gospodarczego będzie, moim zdaniem (Dmitrija Miedwediewa), możliwa tylko jeśli skorzystamy z intelektualnych zasobów społeczeństw post-industrialnych. Powinniśmy czynić to bez kompleksów, otwarcie i pragmatycznie. Kwestia harmonizacji naszych relacji z zachodnimi demokracjami nie jest kwestią gustu, osobistych preferencji czy prerogatyw danej grupy politycznej. Nasze rodzime zdolności finansowe i technologiczne są niewystarczające z punktu widzenia możliwości osiągnięcia jakościowej poprawy warunków życia. Potrzebujemy pieniędzy i technologii europejskich, amerykańskich i azjatyckich [...]. Jesteśmy zainteresowani zbliżeniem i wzajemnym przenikaniem się naszych kultur i gospodarek. Żadne relacje nie są wolne od sprzeczności. Zawsze pojawiać będą się kontrowersyjne kwestie, powody do nieporozumień. Ale resentymenty, arogancja, kompleksy, podejrzliwość, a w szczególności wrogość powinny zostać wyeliminowane z relacji pomiędzy Rosją a wiodącymi państwami demokratycznymi”¹³.

W ujawnionym w maju 2010 r. przez rosyjskiego „Newsweeka” dokumencie z lutego tegoż roku pod nazwą: *Program efektywnego wykorzystania w sposób systemowy polityki zagranicznej na rzecz długofalowego rozwoju Rosji*, znalazło się szereg zapisów, które mogły wzmacniać rozbudzone na Zachodzie nadzieje na stworzenie podstaw dla szczerzej, pragmatycznej i obustronnie owocnej współpracy z Rosją¹⁴. Dokument sygnowany nazwiskiem rosyjskiego ministra spraw zagranicznych, a adresowany do rosyjskiego prezydenta, wskazywał na konieczność rozwoju dwustronnych i wielostronnych stosunków partnerskich z wybranymi państwami i organizacjami międzynarodowymi, których celem ma być realizacja zadania modernizacji Rosji i zapewnienie sprzyjających warunków dla jej długofalowego rozwoju. W ramach tak sformułowanego celu przewidywano konieczność zawierania „partnerstw strategicznych” z wiodącymi

¹³ Ibidem.

¹⁴ Проект программы эффективного использования на системной основе внешнеполитических факторов в целях долгосрочного развития Российской Федерации по состоянию на 10.02.2010 (МИД РФ), [w:] К. Гаазе, М. Зыгарь, Пусть опять будет солнце, „Русский Newsweek”, nr 20 (288), 10–16 мая 2010, <http://www.runewsweek.ru/country/34184/> (dostęp 11.04.2011).

europejskimi państwami-partnerami Rosji i samą Unią Europejską. Rosyjski MSZ sugerował także, by w oparciu o doświadczenia rozwoju „partnerstwa modernizacyjnego” z Unią (traktowanego jako projekt pilotażowy), wypracować sieć podobnych partnerstw z innymi państwami świata. Wskazywano na konieczność uczestnictwa Rosji w procesie kształtowania się ogólnoeuropejskich sieci gospodarczej i technologicznej współpracy, a także budowy jednolitej przestrzeni edukacji akademickiej i zagwarantowanie Rosji obecności – w charakterze członka stowarzyszonego – w programach ramowych UE w dziedzinie badań naukowych i edukacji.

Zewnętrzny wymiar modernizacji Rosji: Między współpracą a integracją z Unią Europejską

Poparcie rosyjskiego środowiska opiniotwórczego wydaje się być niezachwiane, jeśli chodzi o konieczność podjęcia ścisłej współpracy ze światem zewnętrznym¹⁵. Ale pytanie pozostaje otwarte, co w rzeczywistości powinno być celem rosyjskich władz w ramach deklarowanej konieczności modernizacji Rosji, kiedy mowa o jej zewnętrznym wymiarze?

¹⁵ Z badań przeprowadzanych przez ośrodek EU–Russia Centre w okresie od marca do czerwca 2009 na grupie 100 reprezentantów rosyjskiej elity politycznej (w tym 30 deputowanych Dumy Państwowej, 60 ekspertów politycznych, 10 dziennikarzy zajmujących się regularnie kwestiami politycznymi) wynikało, że w zdecydowanej większości rosyjskie środowisko polityczne i polityczno-eksperckie ma świadomość, że międzynarodowy kryzys finansowy uderza w Rosję z taką samą lub jeszcze większą siłą niż w przypadku innych państw (78% badanych było podobnego zdania), a Rosja nie jest na tyle silna, by samodzielnie, bez wsparcia ze strony zewnętrznych partnerów, zmodernizować swoją gospodarkę (81% badanych). Priorytet – w ramach poszukiwania zewnętrznych zasobów modernizacji – powinien zostać udzielony współpracy z Europą. Koncepcja pewnej formy ścisłej współpracy i/lub integracji z Unią Europejską zyskuje coraz szersze uznanie w rosyjskim środowisku opiniotwórczym. Dokonuje się ona na tle generalnego przeświadczenia o konieczności podjęcia jeszcze jednego wysiłku na rzecz nawiązania rzeczywistej, nie zaś tylko deklaratywnej współpracy z Europą. Przeświadczenie to rodzi się także na bazie świadomości faktu, że Rosja nie może dłużej realizować polityki zagranicznej jednocześnie konfrontacyjnej i koncyliacyjnej względem Zachodu, co szczególnie podkreślają zdeklarowani rosyjscy okcydentaliści.

V. Kasamara, *Russia: Fears and Expectations of the EU*, [w:] *The EU–Russia Centre Review. Europe and Russia – Trusting Friends or Fearful Neighbours?*, Issue Thirteen, The EU–Russia Centre Review, December 2009, s. 17 i 24.

Zdaniem Dmitrija Trenina modernizacja Rosji powinna polegać m.in. na rezygnacji z dotychczasowej praktyki rosyjskich władz polegającej na dążeniu do umacniania mocarstwowego statusu Rosji na arenie międzynarodowej, na rzecz maksymalizowania wysiłków służących pozyskiwaniu zasobów koniecznych dla modernizacji państwa. Innymi słowy, rosyjska polityka zagraniczna powinna zostać przekształcona w rzeczywisty instrument modernizacji. Głównym kierunkiem rozwoju rosyjskiej polityki zagranicznej powinna być szeroka i wszechstronna współpraca międzynarodowa – współpraca z wszystkimi państwami, które będą w stanie dostarczyć zadaniu rozwoju Rosji maksymalnie dużo zasobów. Modernizacja przy pomocy własnych zasobów, w rozumieniu dokonywania zmian, bazując tylko i wyłącznie na fakcie, iż Rosja stanowi część gospodarki światowej, globalnej przestrzeni informacyjnej i ma możliwość czerpania z zewnątrz tego, co dla modernizacji konieczne, jest niemożliwa¹⁶.

Trenin podkreśla nieodzowność współpracy z Unią Europejską w wymiarze gospodarczym, społecznym, humanitarnym, jak i w sferze bezpieczeństwa i polityki zagranicznej. W grę nie wchodzi, w ramach rozwoju współpracy z UE, pełne członkostwo w Unii (czy NATO), ale dążenie do statusu bliskiego jej sojusznika, zintegrowanego z nią w każdym aspekcie, za wyjątkiem instytucji, w myśl koncepcji byłego szefa Komisji Europejskiej Romano Prodiego. Rosja powinna dążyć do ścisłej integracji z Europą w rozumieniu zniesienia reżimu wizowego, ustanowienia w relacjach z nią jednolitej przestrzeni gospodarczej, strefy wolnego handlu, a także rzeczywistego partnerstwa energetycznego mogącego stać się odpowiednikiem Europejskiej Wspólnoty Węgla i Stali. Tego typu związek pozwalałby na wspólne rozwiązywanie problemów gospodarczych i strategicznych determinowanych kluczowymi interesami Rosji i Unii Europejskiej. Dla samej Rosji byłoby to wyzwolenie ze stanu samotnego dryfu byłego imperium, pod flagą wielkiego mocarstwa, bez wyraźnego kierunku. Europa jest naturalnym z punktu widzenia Rosji partnerem podobnego, kluczowego dla przyszłości Rosji przedsięwzięcia jakim jest jej modernizacja.

Przykładem ambitnego intelektualnie wysiłku ze strony rosyjskiego środowiska opiniotwórczego, stawiającego sobie za cel wypracowanie koncep-

¹⁶ *Модернизация внешней политики России, Лекция Дмитрия Тренина, „Polit.ru”, 25.03.2010, <http://www.polit.ru/lectures/2010/03/25/trenin.html> (dostęp 12.04.2011).*

cji dotyczącej dalszego rozwoju współpracy z Unią Europejską, a szerzej z całą Europą Zachodnią jest koncepcja Sojuszu Europejskiego autorstwa Siergieja Karaganowa, Timofieja Bordaczowa, Iwana Iwanowa, Fiodora Łukjanowa i Marka Entina. Zakłada ona ustanowienia sojuszu rosyjsko-unijnego, opartego na jednolitym kompleksie energetycznym, wspólnej (skoordynowanej) polityce zagranicznej i bezpieczeństwa, swobodnym dostępie do środków produkcji, dóbr i usług. W przeciwieństwie do innych koncepcji pojawiających się w Rosji i podnoszących konieczność zbliżenia z Zachodem, ta zwraca uwagę nie tylko na słabości Rosji i korzyści, jakie może ona wyciągnąć ze współpracy z Europą, ale także na problemy trapiące Unię i potencjalne korzyści, jakie i ona mogłaby wynieść ze współpracy z Rosją.

Realizacja Sojuszu Europejskiego miałaby rozwiązać problemy Rosji – przekształcania się jej w surowcowe, rolne i wkrótce także polityczne zaplecze wschodzącej Azji, coraz wyraźniejsze słabnięcie jej strategicznej i politycznej roli na arenie międzynarodowej na skutek pogłębiającej się demodernizacji – kurczącej się gospodarki funkcjonującej w oparciu o przestarzałą infrastrukturę, odstającej pod względem naukowo-technologicznym od kluczowych gospodarek świata, cechującej się wysokimi barierami administracyjnymi dla rozwoju przedsiębiorczości i brakiem rąk do pracy. Ustanowienie sojuszu z Rosją, także Unii Europejskiej mogłoby przynieść korzyści, które na skutek zmęczenia procesem rozszerzenia i okoliczności strukturalnych, jest coraz słabszym aktorem politycznym na arenie międzynarodowej. Nie jest w stanie konwertować swej potęgi gospodarczej, społeczno-kulturowej atrakcyjności i znaczącego wkładu w globalny dobrobyt w polityczne znaczenie i przywództwo globalne¹⁷.

U podstaw konieczności zawiązania tego typu związku leżą przesłanki geopolityczne – Sojusz Europejski jawi się jako realna szansa, by – w perspektywie średnio- i długoterminowej – przeciwstawić się w XXI w. marginalizacji strategicznej i gospodarczej Europy. Jeśli nie zostaną podjęte działania na rzecz połączenia ich potencjałów, oddzielnie skazane są w nieodległej przyszłości do odgrywania na drugo- lub nawet trzeciopla-

¹⁷ *Towards an Alliance of Europe. Analytical Report by the Russian Group of the Valdai, Valdai Discussion Club, St. Petersburg – Kizhi – Valaam, Moscow, 31st August – 7th September 2010, s. 13.*

nowych ról w systemie stosunków międzynarodowych. Nawet gdyby przez szczęśliwy i mało prawdopodobny zbieg okoliczności, Rosji lub Unii udało się pokonać piętrzące się przed nimi wewnętrzne problemy, żadne z nich nie będzie zdolne pełnić przywódczej roli w XXI wieku o wymiarze globalnym. Stawką w grze jest suwerenność Europy i jej zdolność do promocji i ochrony interesów obywateli państw członkowskich, a szerzej także wszystkich Europejczyków.

Niekiedy mamy do czynienia w rosyjskim piśmiennictwie politologicznym z bardziej bezkompromisowymi propozycjami, jeśli chodzi o skalę i stopień współpracy z Unią Europejską. Zgodnie z wizją Władimira Inoziemciewa Rosja nie powinna stawać się sojusznikiem, a częścią Europy¹⁸. Celem Rosji powinno być przewyciężenie dwóch podstawowych, stojących przed nią zagrożeń: rosnącej potęgi gospodarczej Chin z jednej strony i narastającej zapaści technologicznej z drugiej. Rosji niezbędne są europejskie technologie i kapitał, a te pojawią się w niej tylko wtedy, gdy zacznie ona przyjmować unijny dorobek prawny i gdy znajdzie się w efektywnym polu oddziaływania unijnych instytucji. Rosja nie powinna zastanawiać się nad tym, co ją łączy z Europą, jakie ma z nią wspólne interesy i czego Europa mogłaby się od niej nauczyć i co zyskać, lecz zacząć podejmować działania, które doprowadzą ją do tego stopnia integracji z UE, jakim poszczycić się mogą Turcja i Norwegia. Rzecz więc nie w próbach zjednoczenia, współpracy, a w integracji z UE, nawet jeśli nie ma w chwili obecnej mowy o pełnym członkostwie na unijnych warunkach. Jeśli mowa natomiast o integracji z UE, to problemem nie są, według Inoziemciewa, wymogi technologiczne, infrastrukturalne czy ekonomiczne, a sprzeczności natury politycznej – a dokładniej odmienne typy kultury politycznej panujące w obu podmiotach. Inoziemciew wiąże problemy gospodarczo-technologicznej zapaści Rosji i niemożności jej rozwoju gospodarczego z instytucją rosyjskiej władzy. Rosyjska władza, lub też szerzej pojmwane państwo, jest największym wrogiem rosyjskiego społeczeństwa. Im więcej sił, zasobów, suwerenności ma rosyjskie państwo, tym więcej nie-szczęść i przemocy dotyka przeciętnego Rosjanina. Wyrzeczenie się na rzecz Brukseli suwerenności stanie się rzeczywistą gwarancją rozwoju go-

¹⁸ В. Иноземцев, *Россия должна стать не союзником, а частью Европы*, „Бизнес-контакты», ноябрь 2010 – февраль 2011, s. 7 i nast.

spodarczego Rosji, która nie może rozwijać się normalnie, ciesząc się takim systemem politycznym, jaki w danej chwili w niej obowiązuje. Rosyjskie państwo ma tendencję do niekończącego się rozciągania swej władzy, dominowania nad społeczeństwem i umacniania praktyk korupcyjnych. Rosyjska władza musi być poddana zewnętrznej kontroli, a jego przedstawiciele powstrzymywani, „nie jest bowiem sama z siebie w stanie stworzyć takiego ustroju, któremu by się podporządkowała (nie ma zdolności do samoograniczenia się). Ona jest w stanie stworzyć tylko takie reguły, które może zmieniać według swego uznania”¹⁹. Tak więc – co wynika z argumentacji Inoziemciewa – Rosja powinna podążać drogą pokomunistycznych państw Europy Środkowej, które świadomie (w obawie przed mniej lub bardziej rzeczywistym zagrożeniem ze strony Rosji) zrzekały się swej suwerenności, i tym samym nieugięcie podążały ścieżką demokratyzacji, której sukces był jednym z warunków członkostwa w UE.

Zarys rosyjsko-unijnej inicjatywy **Partnerstwo dla Modernizacji**

Rosyjsko-unijna inicjatywa zmierzająca do stworzenia i realizacji *Partnerstwa dla Modernizacji* stanowiła próbę podjęcia przez rosyjskie władze wyzwania, by w ramach projektu modernizacji nawiązać ściślejszą niż kiedykolwiek wcześniej współpracę z partnerami zewnętrznymi, w rozumieniu państw nienależących do Wspólnoty Niepodległych Państw. *Partnerstwo dla Modernizacji* u progu roku 2012 wciąż jednak znajdowało się w fazie wstępno-projektowej, tzn. że jego cele (i narzędzia ich osiągnięcia) były przedmiotem dyskusji pomiędzy stronami. Tekst *Wspólnego Stanowiska ws. Partnerstwa dla Modernizacji* nie dostarczył pożądanej wiedzy na temat jego ostatecznego kształtu, był co najwyżej deklaracją woli współpracy, która zawierała listę obszarów działania, w których owa współpraca jest możliwa.

We *Wspólnym Stanowisku* towarzyszącym informacji na temat rozpoczęcia negocjacji zmierzających do realizacji nowej inicjatywy w stosunkach unijno-rosyjskich strony uznały za godny podkreślenia fakt, iż wiąże je wieloletnie strategiczne partnerstwo i czują się zobowiązane do wspólnego rozwiązywania stojących przed nimi problemów w sposób zrówno-

¹⁹ Ibidem, s. 8.

ważony i konstruktywny, w oparciu o zasady demokracji i rządów prawa, tak na poziomie międzynarodowym, jak i narodowym²⁰. Unię i Rosję łączyć ma palące zadanie modernizacji ich gospodarek i społeczeństw, ze względu na to, że we współczesnym świecie ludzie i systemy gospodarcze są ze sobą coraz bardziej połączeni i zarazem coraz bardziej od siebie zależni. Wiąże je także wspólny interes w postaci intensyfikacji wymiany handlowej i wzajemnych inwestycji; liberalizacja i upraszczanie procedur związanych z wymianą towarową o charakterze globalnym; wzmacnianie i rozwój konkurencji, włączając w to członkostwo Rosji w Światowej Organizacji Handlu.

W tekście dokumentu podjęto się także próby umiejscowienia *Partnerstwa na rzecz Modernizacji* w ramach już istniejącego zbioru umów i programów realizowanych w stosunkach pomiędzy Unią Europejską a Rosją. We *Wspólnym Stanowisku* znajdziemy więc sformułowania, które rzucają nieco światła na tę kwestię: „Wspólne cele przyświecające zbliżeniu i współpracy pomiędzy Unią i Rosją będą osiągnęte w oparciu o obecnie negocjowane, nowe porozumienie unijno-rosyjskie, w takim rozumieniu *Partnerstwo na rzecz Modernizacji* posłuży jako elastyczna struktura służąca promocji reform, wspieraniu wzrostu gospodarczego i podnoszeniu konkurencyjności, a ono samo będzie budowane w oparciu o już osiągnięte rezultaty w ramach unijno-rosyjskich czterech wspólnych przestrzeni, dopełniając partnerski charakter związków pomiędzy państwami członkowskimi UE a Rosją”²¹.

Dokument określił priorytetowe obszary działania *Partnerstwa na rzecz Modernizacji*. Zaliczono do nich m.in.: sprzyjanie napływowi inwestycji w kluczowych sektorach gospodarki, generujących wzrost gospodarczy i innowacyjność, wzmacnianie i pogłębianie wymiany handlowej i kontaktów gospodarczych, promowanie rozwoju małych i średnich przedsiębiorstw, sprzyjanie harmonizacji technicznych regulacji i standardów oraz ochronie praw własności intelektualnej, promowanie energooszczędnej gospodarki, wspólne działania na arenie międzynarodowej na rzecz walki

²⁰ *Joint Statement on the Partnership for Modernisation, EU–Russia Summit, 31 May–1 June 2010, Rostov-on-Don, 1 June 2010, 10546/10, PRESSE 154, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/er/114747.pdf (dostęp 12.04.2011).*

²¹ *Ibidem.*

ze zmianami klimatycznymi, zacieśnianie współpracy w sferze innowacji, badań, rozwoju, a także wykorzystania przestrzeni kosmicznej, rozwiązywanie regionalnych i społecznych problemów powstających w procesie restrukturyzacji przemysłu, promocję efektywnego funkcjonowania systemu sądowniczego i walka z korupcją, wysiłki na rzecz intensyfikacji kontaktów międzyludzkich²².

Już w fazie projektowej *Partnerstwa dla Modernizacji*, kiedy strony wymieniły się dokumentami precyzującymi oczekiwania co do nowej inicjatywy, dała o sobie znać – odmienna u obu partnerów – interpretacja pojęcia modernizacja, założeń partnerstwa modernizacyjnego, w tym także kierunków i głównych obszarów współpracy. Nieopublikowany dokument unijny ws. *Partnerstwa*, który dotarł do Moskwy w lutym 2010 r. miał zawierać dziesięciopunktową agendę obejmującą m.in. wspieranie budowy w Rosji rządów prawa, walkę z korupcją, stymulowanie napływu inwestycji bezpośrednich poprzez poprawę klimatu inwestycyjnego w Rosji, wzmocnienie wymiany handlowej, integrację rynkową, wspieranie działań na rzecz energooszczędnej gospodarki, wspólne badania naukowe, wsparcie dla rosyjskich organizacji pozarządowych (włączenie ich do procesu modernizacji), przyjęcie przez Rosję europejskich technicznych standardów i regulacji²³.

W Moskwie dokument przyjęto jako pozytywny wkład Unii w koncepcję modernizacji Rosji. Zastrzeżenia wzbudziło jednak, nadmierne zdaniem rosyjskich urzędników, akcentowanie kwestii promocji instytucji rządów prawa w Rosji. Z wywiadu dla dziennika „Kommiersant”, którego udzielił Władimir Cziżow (Stały Przedstawiciel Rosji przy UE), w związku z pojawieniem się wspomnianych propozycji unijnych, jasno wynikało, że strona rosyjska oczekuje od partnerstwa modernizacyjnego, że będzie ono miało: „praktyczny charakter, pozbawiony rozwlekłych rozważań na temat zalet europejskich wartości”²⁴. Według słów Stałego Przedstawiciela Ro-

²² Ibidem.

²³ A. Rettman, *EU to help Russia modernise its economy*, „Euobserver.com”, 14.05.2010, <http://euobserver.com/9/30076> (dostęp 12.04.2011).

²⁴ В. Соловьев, *Законность, вперед! Эксперты еврокомиссии написали свой план модернизации России по сценарию Дмитрия Медведева*, „Коммерсантъ”, 11.02.2010, nr 24 (4324).

sji przy UE, u podstaw partnerstwa modernizacyjnego powinny leć: wzajemna wymiana technologii, wspólne z Unią Europejską projekty innowacyjne, współpraca w sferze nauki, wykorzystanie pozytywnych aspektów technicznych regulacji i standardów stosowanych u obu partnerów.

Poruszona została przez Cziżowa także kwestia finansowania partnerstwa modernizacyjnego – powinno się ono opierać, jego zdaniem, na zasadzie współfinansowania, w niektórych przypadkach na zasadzie parytetu, w innych zaś partnerzy powinni ponosić ich koszty w równych proporcjach. Tym samym podniesiony został generalny problem przyszłych zasad funkcjonowania *Partnerstwa na rzecz Modernizacji*, istotnych z punktu widzenia strony rosyjskiej. *Partnerstwo* nie powinno być bowiem postrzegane jak układ pomiędzy benefaktorem i beneficjentem. Teza ta została powtórzona także w dokumencie, który w odpowiedzi na propozycje unijne Moskwa skierowała do Brukseli. Odrzucono w nim wizję *Partnerstwa na rzecz Modernizacji*, w ramach którego Rosja jest obejmowana przez Unię Europejską patronatem, partnerstwo modernizacyjne powinno opierać się na zasadzie równości i obopólnych korzyści.

Strona rosyjska zdecydowanie opowiadała się za tą formą współpracy, która doprowadziłaby do transferu europejskich wysokich technologii na rzecz rosyjskich przedsiębiorstw z obszarów: biotechnologii, technologii kosmicznych, nanotechnologii, komunikacji, inżynierii lotniczej, mikroelektroniki, które na dodatek mogłyby być wykorzystane także przez rosyjski przemysł obronny. Dużo miejsca poświęca się energetyce: technologii nuklearnej, wydobywaniu surowców naturalnych, alternatywnym źródłom energii, przetwórstwu gazu i ropy naftowej, „zielonej” gospodarce. W dokumencie z rosyjskimi propozycjami ws. partnerstwa modernizacyjnego wymienia się także wspólnie zarządzane fundacje, których celem byłaby komercjalizacja badań naukowych. W odpowiedzi na podniesioną przez Brukselę kwestię negatywnego klimatu inwestycyjnego w Rosji, ta zdecydowała się poruszyć problem utrudnień, jakie na unijnym rynku energetycznym, z punktu widzenia rosyjskich inwestorów, generuje Trzeci Pakiet Energetyczny – komplikujący Gazpromowi przejmowanie w Europie konkurencyjnych podmiotów. Nie zabrakło także miejsca dla kwestii kontaktów międzyludzkich – celem partnerstwa modernizacyjnego powinno być dążenie do zniesienia obowiązku wizowego w relacjach dwu-

stronnych. Kwestia wiz zdominować miała zresztą dwa kolejne unijno-rosyjskie szczyty.

Podsumowując, rosyjskie oczekiwania co do partnerstwa modernizacyjnego były czytelne i precyzyjne, w przywoływanym już rosyjskim dokumencie sprowadzone zostały do czterech głównych punktów: 1. rozwój technologiczny i wymiana technologii, 2. harmonizacja technicznych norm i regulacji, 3. intensyfikacja wysiłków na rzecz rosyjskiego członkostwa w WTO, 4. liberalizacja zasad kontaktów międzyludzkich – zniesienie obowiązku wizowego w relacjach Rosja – Unia Europejska. Priorytety te miałyby być realizowane poprzez działania: regulacyjno-prawne („za pożyczanie” unijnych norm i regulacji technicznych); inwestycyjne (przyciąganie europejskich inwestycji) i kadrowe (przyciąganie europejskich wysoko wykwalifikowanych pracowników, także za pośrednictwem wymian akademickich i pracowniczych)²⁵. Rosyjskie oczekiwania względem (nominalnie wzajemnie korzystnego) partnerstwa modernizacyjnego wywołały zdziwienie ze strony unijnych partnerów. Niektóre rosyjskie propozycje, jak modernizacja rosyjskiej gospodarki przy udziale europejskich firm, które miałyby przenosić swą produkcję do Rosji, wyglądały z punktu widzenia unijnych urzędników kuriozalnie. Ugruntowało się wyobrażenie, iż partnerstwo modernizacyjne mogłoby mieć zdecydowanie jednostronny, technokratyczny, instrumentalny i odpolityczniony charakter – sprzyjać interesom narodowym Rosji, w rozumieniu grupy elit sprawujących w niej władzę. Cytowany przez „Euobserver” anonimowy unijny dyplomata zauważył: „Bądźmy szczerzy, to będzie jednostronny transfer technologii w ramach partnerstwa modernizacyjnego. Oczywiście to Rosjanie będą beneficjentami partnerstwa modernizacyjnego. Nie jesteśmy naiwni. W naszym interesie leży, by Rosja się zmodernizowała”²⁶.

²⁵ Także w cytowanym już dokumencie zawierającym rekomendacje rosyjskiego MSZ dla rosyjskiego prezydenta (*Program efektywnego wykorzystania w sposób systemowy polityki zagranicznej na rzecz długofalowego rozwoju Rosji*) mowa była przede wszystkim o wskazówkach jak, od kogo i z wykorzystaniem jakich okoliczności czerpać technologie, *know-how* i środki finansowe. Wprost rekomendowano rozwój takich form współpracy z partnerami europejskimi, które zapewniłyby przeniesienie na terytorium Rosji najbardziej innowacyjnych i nasyconych wysokimi technologiami rodzajów produkcji.

²⁶ A. Rettman, op. cit.

Rządzący Rosją upatrują w modernizacji szansy na wzmocnienie pozycji Rosji na arenie międzynarodowej i ugruntowania jej roli jako jednego ze zworników wielobiegowego systemu stosunków międzynarodowych, mogącego realnie współdecydować o kluczowych z punktu widzenia jego kondycji i kierunkach rozwoju sprawach. Kwestia relacji z Zachodem, także w odniesieniu do stosunków z Unią Europejską nacechowana jest szeptem sprzeczności. W opublikowanym w roku 2010 przez „Rocznik Dyplomatyczny” artykule Siergieja Ławrowa pt. *Polityka zagraniczna Rosji – wkład w proces umocnienia bezpieczeństwa międzynarodowego i stabilności* odnajdziemy treści, które pozwalają twierdzić, że mamy do czynienia w Rosji z ambiwalentnym stosunkiem co do współpracy z Zachodem w ramach procesu modernizacji. Rosja, jak deklaruje rosyjski minister spraw zagranicznych, obrawszy kurs modernizacji, będzie realizować go w swoich własnych interesach, deklarując jednocześnie gotowość współpracy z tymi europejskimi i pozaeuropejskimi partnerami Rosji, którym nie jest obojętne, w jakim kierunku ona zmierza. Rosyjski minister spraw zagranicznych upatruje w modernizacji sposobu na „[...] ugruntowanie pozycji Rosji w gronie wiodących mocarstw świata”²⁷. W żaden sposób Rosja nie zamierza w ramach modernizacji swej polityki zagranicznej rezygnować z dotychczasowych jej fundamentalnych zasad, takich jak pragmatyzm, wielowektorowość, otwartość, wyrzeczenie się konfrontacyjnego stylu w polityce międzynarodowej, jedynie będzie je korygowała w związku z wymogami czasów.

Projekt modernizacji Rosji powinien być postrzegany w kategoriach pozytywnych z punktu widzenia społeczności międzynarodowej – nowoczesna Rosja potrzebna jest bowiem wspólnocie międzynarodowej – tak przecież było również w przeszłości. Ławrow z dumą podkreślał rolę, jaką zmodernizowana Rosja odegrała w przeciwstawieniu się siłowej próbie zjednoczenia Europy przez Napoleońską Francję i w ustanowieniu systemu bezpieczeństwa zbiorowego w Europie, w postaci „koncertu mocarstw”,

²⁷ С. В. Лавров, *Внешняя политика России – вклад в укрепление международной безопасности и стабильности*, „Дипломатический ежегодник” 2010, http://www.mid.ru/brp_4.nsf/2fee282eb6df40e643256999005e6e8c/23c893d21e07cc33c32578070022d376?OpenDocument (dostęp 13.04.201).

zapewniającego pokój kontynentowi do połowy XIX w., tj. do chwili wybuchu wojny krymskiej.

Dokonujące się w chwili obecnej przeobrażenia w Rosji wpisują się we wspólny dla Europy i całego świata modernizacyjny przełom. Odnowiona zgodnie z duchem i wymogami czasów Rosja potrzebna jest Europie i reszcie świata, mając na względzie jej potencjał, który może stać się istotnym zasobem w zmaganiach z konsekwencjami obecnego kryzysu finansowo-gospodarczego. „W chwili obecnej rzecz w tym, by doprowadzić Rosję do takiego stanu, w którym mogłaby ona stać się »źródłem rozwoju« w wymiarze globalnym. Tak, abyśmy mogli na równi z innymi, wiodącymi państwami świata, uczestniczyć w rozwiązywaniu problemów globalnych, przede wszystkim związanych z rozwojem i formowaniem nowego paradygmatu rozwoju gospodarczego. Wyraźnie podkreślę: istotne są nie tyle nasze zasoby, co możliwość pełnowartościowego uczestnictwa w sprawach całej ludzkości”²⁸. Co się tyczy współpracy z Europą i pogłębianie strategicznego partnerstwa z Unią Europejską, Ławrow uznał za jeden z priorytetów rozwoju rosyjskiej polityki zagranicznej, kładąc akcent na zależności łączące obydwie podmioty geopolityczne, wspólne korzenie cywilizacyjne, powiązania kulturowe, historyczne i wspólne wyzwania. Szef rosyjskiego MSZ z uwagą odnosił się co prawda do kwestii ostatecznego uregulowania kwestii rosyjskiego członkostwa w WTO w relacjach z Unią Europejską i dalszego rozwoju *Partnerstwa dla Modernizacji*, ale szczególnie dużo miejsca poświęcał perspektywie współdecydowania razem z Unią w kwestiach bezpieczeństwa europejskiego i pozaeuropejskiego – współpracy w sferze reagowania kryzysowego i rozwoju wspólnej unijno-rosyjskiej przestrzeni bezpieczeństwa zewnętrznego. Nie dziwi więc entuzjastyczny stosunek do inicjatywy Angeli Merkel z czerwca roku 2010 powołania Komitetu Rosja – Unia Europejska ds. Polityki Zagranicznej i Bezpieczeństwa. Tego typu inicjatywa służyłaby, zdaniem Ławrowa, konceptualizacji wysiłków w sferze reagowania kryzysowego i operacji pokojowych, a także uzgadnianiu wspólnych decyzji w odniesieniu do tego typu zadań²⁹.

Z drugiej jednak strony w tekście Ławrowa pojawiały się tony krytyczne – zarzuty pod adresem Unii, że ta narusza rosyjskie interesy w regio-

²⁸ Ibidem.

²⁹ Ibidem.

nie WNP, a realizując projekt *Partnerstwa Wschodniego* Unia nie dość, że faktycznie „wypycha” Rosję z regionu, a także sprzyja gospodarczej i politycznej destabilizacji regionu, to jeszcze nie przewiduje dla niej miejsca w procesie przygotowania i realizacji projektów z udziałem państw regionu „wspólnego sąsiedztwa”. Ławrow „rekomenduje” Brukseli, by podejmując się realizacji projektów w odniesieniu do państw „wspólnego sąsiedztwa” uwzględniła rosyjskie oczekiwania w tym względzie: „Rosja powinna uczestniczyć w wypracowywaniu podobnego rodzaju projektów od samego początku, zamiast być zapraszaną do współpracy, kiedy osiągną one postać gotowego produktu. Mogą to być na przykład projekty infrastrukturalne i energetyczne. Fundamentalne znaczenie ma to, by wspomniane projekty łączyły, nie zaś dzieliły i aby stymulowały budowę wspólnej europejskiej przestrzeni”³⁰.

Rosyjskie społeczeństwo wobec modernizacji okcydentalistycznej

Nie ulega wątpliwości, że rosyjskie społeczeństwo nie w pełni pojmuje idee i znaczenie modernizacji, część społeczeństwa wręcz nie zna planów modernizacyjnych swojego rządu. Niektóre z badań socjologicznych realizowanych w ostatnich latach w Rosji dowodzą, że Kreml w procesie modernizacji zderzy się prędzej czy później z zachowawczym stosunkiem społeczeństwa do modernizacji naukowo-technologicznej i niechęcią do modernizacji wspieranej przez zachodnie wartości, standardy i regulacje techniczne. Cena modernizacji może się bowiem okazać dla znaczącej części społeczeństwa zbyt wysoka. Uświadomienie sobie wysokich kosztów społecznych modernizacji może zniechęcić wielu obecnych zwolenników modernizacji do jej dalszego wspierania³¹.

Pod pojęciem modernizacji Rosjanie rozumieją nie tyle modernizację naukowo-technologiczną, co raczej zmiany w obrębie systemu politycznego, jak wynikało z badań przeprowadzonych w dniach 25–30 czerwca 2010 r. na grupie 1600 osób przez Online Market Intelligence Russia i grupę

³⁰ Ibidem.

³¹ *От редакции: Цена модернизации*, „Ведомости”, 27.08.2010, 160 (2678).

badawczą Cyrkon. W trakcie badania należało wskazać główne symptomy postępującej modernizacji państwa. Najczęściej wskazywano zmniejszenie się poziomu korupcji: 47% badanych i redukcję liczby urzędników (debiurokratyzacja): 42% odpowiedzi. Do politycznych kryteriów modernizacji badani zaliczyli możliwość aktywnego i nieskrępowanego uczestnictwa obywateli w życiu lokalnych samorządów: 18%, przywrócenie instytucji bezpośrednich wyborów najwyższych osób urzędowych podmiotów Federacji Rosyjskiej: 12%, zagwarantowanie niezawisłości sądownictwu: 20%, poszanowanie wolności zgromadzeń: 10%, zapewnienie wszystkim siłom politycznym równego dostępu do mediów: 9%. W gronie kryteriów technologicznych modernizacji znalazły się natomiast kwestie wynalezienia nowych źródeł energii i upowszechnienia technologii telewizji cyfrowej³².

Z badań przeprowadzanych przez związek rosyjskich przedsiębiorców Деловая Россия wynikało, że istnieje dość znaczna grupa obywateli, którzy nie chcą lub nie są w stanie konkurować na otwartym rynku pracy. Przełom technologiczny, który dokonać ma się w toku modernizacji i będzie zdolny zniwelować przepaść dzielącą Rosję od państw wysoko rozwiniętych w wymiarze wydajności pracy, zdaniem rosyjskich przedsiębiorców, pozostawi bez pracy blisko 38 milionów osób. Wprowadzenie nowoczesnych technologii w przemyśle spowoduje podniesienie wydajności jednego pracownika od ok. 5 do 10 razy. Rosyjscy pracodawcy zwracają uwagę, że rosyjski rząd, dostrzegając wysoki poziom społecznych kosztów modernizacji naukowo-technologicznej, będzie ją w praktyce blokował, obawiając się redukcji zatrudnienia i społecznej destabilizacji sytuacji w państwie. Kryzys gospodarczy miał już wykazać, że w przypadku pojawienia się konfliktu pomiędzy interesami gospodarczymi państwa a społeczną stabilnością i koniecznością dokonania przez rząd wyboru, będzie on wybierał drugą opcję, tj. troskę o stabilność sytuacji społecznej, a więc także stabilność polityczną. Modernizacja – na nieszczęście z punktu widzenia perspektyw jej powodzenia – to z założenia okres chaosu i niestabilności, załamanie się dotychczasowego *status quo*. W skrócie, istnieje poważne ryzyko, że w ostatecznym rozrachunku cele modernizacji w praktyce będą pozostawały w konflikcie z interesami rządu. Nie mówiąc już o interesach urzędników państwowych, żywotnie zaintereso-

³² Л. Бирюкова, Н. Костенко, *Не те инновации* „Ведомости”, 27.07.2010, 137 (2655).

wanych w zachowaniu rzeczoności *status quo*, gwarantującego im możliwość dalszego czerpania zysków z renty administracyjnej³³. Coraz częściej w wewnątrzrosyjskiej debacie na temat perspektyw modernizacji pojawia się kwestia niezrozumienia przez społeczeństwo idei modernizacji promowanej przez rosyjski rząd, a także problemu niechęci społecznego uczestnictwa w modernizacji czy nawet czerpania z jej dobrodziejstw. Zwracają uwagę te głosy, które podnoszą argument, iż sukces modernizacji będzie zależał od aktywności ze strony 25–35% społeczeństwa, jednak pozostałe 75–65% musi chcieć konsumować owoce działań innowacyjnych³⁴.

Problem społecznych oczekiwań względem modernizacji jest trudny do jednoznacznego zdefiniowania, chociażby ze względu na generalnie dużą liczbę koncepcji, modernizacji rozważanych w ramach dyskursu modernizacyjnego w Rosji, nadawania w jej trakcie różnych znaczeń, w zależności od politycznych celów, które sobie stawiają jej uczestnicy, dość ogólne zarysowanie przez Miedwiediewa celów modernizacji i niski poziom społecznej wiedzy na temat planów modernizacyjnych rosyjskiego rządu³⁵.

Socjologowie z Rosyjskiej Akademii Nauk wskazywać będą na fakt postrzegania modernizacji przez rosyjskie społeczeństwo w sposób zależny od zmiennych socjodemograficznych, m.in. kwestia wieku będzie odgrywała szczególnie istotne znaczenie, jeśli chodzi o modernizację okcydentalizacyjną, tj. odpowiedź na pytanie o przydatność zachodnich rozwiązań w procesie modernizacji Rosji.

Mimo szeregu sprzeczności w społecznym postrzeganiu modernizacji, jest jednak parę kwestii w ramach szeroko pojmowanego problemu modernizacji, co do których istnieje konsensus społeczny. Jest to przede wszystkim interpretacja celu nadrzędnego modernizacji – budowa nowoczesnego państwa, cechującego się gospodarką i systemem społecznym

³³ *От редакции: Цена модернизации...*

³⁴ А. Медведев, *Инновационная активизация*, „Politcom.ru”, 24.02.2011, <http://www.politcom.ru/article.php?id=11501> (dostęp 13.04.2011).

³⁵ Z przeprowadzonego we wrześniu 2009 r. badania opinii publicznej przez Centrum Lewady, mającego na celu pozyskanie informacji na temat społecznej reakcji na modernizacyjny manifest Miedwiediewa „Naprzód Rosji!”, wynikało m.in., że 20% słyszało o artykule (z czego 7% słyszało o nim, ale nie wie, o czym rzecz, 11% słyszało o artykule, ale go nie czytało, 3% czytało artykuł). Pozostałe 80% badanych nie słyszało o nim w ogóle. А. Медведев, *op. cit.*

odpowiadającym wymogom współczesnego świata. Modernizacja jest celem wciąż mogącym zjednoczyć społeczeństwo, które na dodatek cechuje się „wolą zmian”. Różnice zaczynają się pojawiać w odniesieniu do kwestii priorytetów i stopnia przyswojenia zadania modernizacji. Jest ono tym wyższe, im wyższym poziomem aktywności charakteryzuje się konkretna badana grupa społeczna³⁶.

W odniesieniu do kwestii okcydentalizacji Rosji różnice pomiędzy celami Kremla i oczekiwaniami opozycji demoliberalnej z jednej strony, a oczekiwaniami społecznymi z drugiej, są szczególnie wyraźne, ujawniają się tu także niezwykle silne różnice w stosunku do Zachodu pomiędzy poszczególnymi grupami wiekowymi rosyjskiego społeczeństwa. Z całą pewnością nie jest ono zwolennikiem modernizacji okcydentalizacyjnej i nie sposób oczekiwać, by stało się ono sojusznikiem opozycyjnych wobec Kremla sił intelektualno-politycznych dążących do zbliżenia z Zachodem, w oparciu o wartości i normy jemu tożsame i przez tenże Zachód proponowane Rosji.

„Fetysz” modernizacji obecnej rosyjskiej elity rządzącej, w postaci rozwoju efektywnej, innowacyjnej gospodarki i łączone z tym celem hasło wzmacniania siły rosyjskiego państwa znalazły się odpowiednio na 4 miejscu (24% wskazań ze strony uczestniczących w badaniu) i 5 miejscu (21% wskazań) spośród najbardziej pożądanых idei z punktu widzenia modernizacji Rosji³⁷. Liberalne normy i rozwiązania kojarzone z Zachodem, takie jak: rozszerzanie swobody w zakresie przedsiębiorczości, hasło odnowy społeczeństwa w duchu demokracji znalazły się na ostatnim miejscu w rankingu idei modernizacyjnych rosyjskiego społeczeństwa, wskazało na nie 12% i 7% spośród uczestniczących w badaniu. Pierwsze miejsca w rankingu idei modernizacyjnych zajęły kwestie mniej skomplikowane, wręcz prozaiczne, z których realizacją rosyjskie władze, zdaniem socjologów RAN, kompletnie sobie nie radzą, tj. zapewnienie rzeczywistej równości obywateli wobec prawa (41%), powstrzymanie korupcji (38%). Pierwsza ze wspomnianych idei określana jest mianem podstawowego, jednego z pierwszych zadań, którego realizację na wstępnym etapie modernizacji

³⁶ *Готово ли российское общество к модернизации...*, s. 171.

³⁷ *Ibidem*, s. 20.

stawiano sobie w Europie i Ameryce – toczyła się ona od początku wieku XVII do połowy wieku XX³⁸.

Rosjanie są dość sceptycznie nastawieni do planów rosyjskiego rządu, zmierzających do zerwania z surowcowym charakterem rodzimej gospodarki na rzecz gospodarki opartej na wiedzy, w tym także projektów ożywienia rosyjskiej nauki i wynalazczości i rozwoju nowych technologii, krytykując w szczególności niski poziom konkurencyjności Rosji w sferze edukacji. Termin „Zachód” wciąż wywołuje negatywne konotacje u blisko połowy badanych Rosjan (49% opinii negatywnych w stosunku do 51% opinii pozytywnych), co prawda 10 lat temu, tj. w roku 2000 termin ten był pozytywnie postrzegany tylko przez 46%. Różnica pomiędzy tymi wynikami nie jest znacząca, co więcej ma charakter względnie stały. W tym przypadku odnotowano znaczące różnice w postrzeganiu „Zachodu” pomiędzy przedstawicielami najmłodszych i najstarszych grup społecznych, tj. tych w przedziale wiekowym: 18–21 i 22–26 lat z jednej strony i 60+ z drugiej. Poziom sympatii i antypatii względem Zachodu wyglądał podobnie, tj. kształtował się według proporcji 63% do 36%, z tym tylko zastrzeżeniem, że wskazania były w poszczególnych grupach odwrócone³⁹.

Próbując zrozumieć niechęć Rosjan do Zachodu i przypisywanych mu liberalnych wartości, rosyjscy socjologowie zwracają uwagę na fakt, iż efekty prób zbliżenia z Zachodem podejmowane na początku lat 90. przez postradziecką Rosję okazały się być rozczarowujące, a nadzieje w niej pokładane silnie przeszacowane. Rosyjskie społeczeństwo odpowiedziało na zawiedzione nadzieje pokładane w możliwości nawiązania ścisłej współpracy z Zachodem wzrostem nastrojów neokonserwatywnych, których motywem przewodnim było porzucenie fascynacji wartościami i normami zachodnimi, charakterystyczne dla wstępnego etapu procesu demokratyzacji Rosji. Do połowy lat 90. ugruntowało się w świadomości zbiorowej Rosjan przeświadczenie, że zachodni model rozwoju społeczno-gospodarczego, przy wszystkich swych bezspornych zaletach, nie znajdzie w Rosji podatnego gruntu. W świetle doświadczeń, które stały się udziałem Rosjan w ciągu ostatniego dziesięciolecia XX wieku, kulturowo-historyczna oryginalność (*samobytnost'*), przestaje być traktowana jako przekleństwo,

³⁸ Ibidem, s. 159.

³⁹ Ibidem, s. 170.

a zaczyna być postrzegana jako nieprzemijająca, trwała i bazowa wartość rosyjskiej wspólnoty politycznej. Blisko połowa badanych Rosjan (47%) zgadzała się z tezą, iż do Rosji nie pasuje liberalizm, indywidualizm i zachodni model demokracji, a raczej odpowiada jej kolektywizm, poczucie wspólnoty i twardo zarządzane państwo; tych, którzy się z podobną tezą nie zgadzali było o połowę mniej. Zwolenników wspomnianej antyokcydentalistycznej tezy „przybywa” w Rosji z wiekiem, tj. w grupie powyżej 30 lat rośnie udział osób przeświadczonych o rosyjskiej wyjątkowości.

Co „odrzuca” Rosjan od Zachodu, od jego doświadczeń modernizacyjnych i systemu wartości? Zdaniem autorów opracowania *Czy Rosjanie są gotowi na modernizację?* część odpowiedzialności za taki stan rzeczy można przypisać wydarzeniom dokonującym się na arenie stosunków międzynarodowych w latach 90. ubiegłego wieku, w tym takich jak: rozszerzanie NATO na Wschód, akcja zbrojna przeciwko Serbii, odebranie jej Kosowa, wsparcie przez Zachód niektórych antyrosyjsko nastawionych „sił” i „reżimów”⁴⁰. Akcentowanie przez Zachód znaczenia problematyki krzewienia demokracji liberalnej w Rosji, tworzenia w niej sprzyjających warunków dla zachodnich inwestycji nie wzbudza entuzjazmu wśród Rosjan. Oczekiwaliby oni współpracy z Zachodem, wspólnych prac nad rozwojem nowych technologii, wspólnych przedsięwzięć naukowych, tymczasem Europejczykom nie spieszo, zdaniem Rosjan, do podobnych działań. W konsekwencji ukształtowało się w Rosji dość spójne wyobrażenie na temat stosunku Zachodu wobec Rosji, wedle którego kieruje się on w relacjach z Rosją skrajnym pragmatyzmem.

Podsumowując, jeśli rosyjscy reformatorzy (modernizatorzy) – zarówno ci skupieni wokół Kremla, jak i pozostający wobec niego w opozycji – rzeczywiście myślą o rozwoju stosunków unijno-rosyjskich, integrowaniu się z Europą i modernizacji okcydentalistycznej, powinni mieć na względzie fakt, że okcydentalizacja stanie się w Rosji możliwa z chwilą, kiedy zachodnie wartości i modele rozwoju budowane w oparciu o nie, zaczną być akceptowane przez rosyjskie społeczeństwo. Rosyjscy decydenci powinni mieć się na baczności, bowiem z badań nad rosyjską i ruską mentalnością jasno wynika, że próba podjęcia kolejnego etapu modernizacji Rosji,

⁴⁰ Ibidem, s. 162.

w drodze integracji z liberalnym Zachodem, nie wywoła w Rosji entuzjazmu, z którym mieliśmy do czynienia w większości państw Europy Środkowej i Wschodniej. Co więcej, z dużym poziomem prawdopodobieństwa można założyć, iż próby odgórnego narzucenia rosyjskiemu społeczeństwu modernizacji okcydentalistycznej wywołają znaczny psychologiczny dyskomfort i opór wobec planów reformatorskich⁴¹.

W stronę strategicznego partnerstwa rosyjsko-unijnego

Stosunki unijno-rosyjskie, co podkreślają autorzy szeregu opracowań poświęconych ich ewolucji, utknąć miały w ostatnich latach w martwym punkcie. Przygotowanie i realizacja projektu *Partnerstwa dla Modernizacji*, mimo swego ogromnego potencjału, także raczej nie przyczynią się do nadania tymże relacjom nowej jakości. Wynika to z odmiennych oczekiwań, jakie strony wiążą z ideą *Partnerstwa*. Z rosyjskiego punktu widzenia *Partnerstwo* miałyby sprzyjać modernizacji technologicznej Rosji i redefinicji relacji łączących ją z Unią Europejską, jak również realizacji wspólnych z Unią przedsięwzięć naukowo-gospodarczych, urzeczywistnianych m.in. na obszarze poradzieckim. Unia wiązała z *Partnerstwem* nadzieję na możliwość zreformowania rosyjskiej gospodarki i jej systemu politycznego tak, by zasady ich funkcjonowania zaczęły w końcu odpowiadać „europejskim standardom”.

Wielu obesrwatorów relacji unijno-rosyjskich wątpiło, czy potencjał *Partnerstwa* zostanie wykorzystany. Obydwie strony nie tylko odmiennie interpretowały cel jego realizacji, ale także nie w pełni uwzględniały rzeczywiste interesy drugiej strony. Karaganow argumentuje, że Unia wcale nie musi być pochłonięta misją modernizacji Rosji, ta natomiast nie jest uzależniona od Europy, jeśli chodzi o pozyskiwanie kapitału i technologii – może je czerpać także ze Wschodu, bez znaczenia jest fakt, że technologie importowane ze Wschodu narodziły się w amerykańskich i europejskich laboratoriach.

W chwili obecnej potencjał Unii, jeśli chodzi o możliwość wpływania na rozwój procesów społeczno-gospodarczych i politycznych w państwach

⁴¹ Ibidem, s. 168.

partnerskich, po zakończeniu ostatniej fazy rozszerzeniowej uległ praktycznie wyczerpaniu. Jeśli więc Unia nie jest w stanie zaproponować Rosji w perspektywie pełnoprawnego członkostwa, jej wpływ na kierunek zmian dokonujących się w niej jest ograniczony i będzie ulegał dalszemu ograniczaniu, na skutek zmniejszającej się roli UE w światowej gospodarce i polityce.

Co prawda nie ulega wątpliwości, że przed Rosją stoi pilne zadanie implementacji zaawansowanych technologii i standardów, informatyzacji państwa, budowy państwa prawa i zwalczania korupcji. Dydaktyczny ton i polityka podwójnych standardów, którą w stosunkach z Rosją miała posługiwać się Unia, nie przysparzają jej w Rosji zwolenników. Do rzeczywistego zbliżenia stanowisk obydwu stron doszłoby dopiero z chwilą, kiedy rosyjskie elity i społeczeństwo otrzymałyby poważny impuls, który nakazałby bezwarunkowy zwrot w stronę europejskich wartości i standardów, rozumianych jako podstawowe i jedyne narzędzie rozwoju państwa⁴².

W Rosji nie brakuje zwolenników rozwoju współpracy pomiędzy Unią Europejską i Rosją, ale nie w tradycyjnym, dotychczasowym kształcie opartym na obrocie towarowym i na dodatek zdominowanym przez kwestie energetyczne, ale w rozumieniu realizacji szczerzej, ściślej, wzajemnie opłacalnej współpracy obu podmiotów. Próba budowy i realizacji partnerstwa modernizacyjnego zbliża obie strony w kierunku ustanowienia partnerstwa strategicznego, ale nie w rozumieniu partnerstwa strategicznego stosowanego w nauce o stosunkach międzynarodowych, lecz w naukach ekonomicznych. W relacjach unijno-rosyjskich mowa może być bowiem o aliansie strategicznym, a więc o relacjach przypominających związek kilku firm będących konkurentami, działających na tym samym rynku, których celem jest realizacja wspólnego przedsięwzięcia, a integralną jego częścią jest dzielenie się wiedzą i posiadanymi środkami z partnerami tak, aby przyniosły one korzyści wszystkim zaangażowanym stronom. Wskazuje się także, że alians strategiczny cechuje się luźną strukturą organizacyjną, tendencją do obustronnej maksymalizacji korzyści, dzięki czemu możliwe staje się oparcie współpracy na zasadach

⁴² *Towards an Alliance of Europe...*, s. 20.

uczciwości, zaufania i zrozumienia dla indywidualnych oczekiwań drugiej strony⁴³.

⁴³ *Alianse strategiczne – współpraca czy rywalizacja?*, Publikacja zamieszczona na stronie firmy Ernst & Young Transaction Advisory Services, [http://webapp01.ey.com.pl/EYP/WEB/eycom_download.nsf/resources/TAS_alianse%20strategiczne_2004.pdf/\\$FILE/TAS_alianse%20strategiczne_2004.pdf](http://webapp01.ey.com.pl/EYP/WEB/eycom_download.nsf/resources/TAS_alianse%20strategiczne_2004.pdf/$FILE/TAS_alianse%20strategiczne_2004.pdf) [4.10.2007], cyt. za L. Osińska, *Polskie a ukraińskie pojmowanie partnerstwa strategicznego pomiędzy Warszawą a Kijowem*, „Dialogi Polityczne UMK” 2007, nr 8, s. 26.